

] An Lúibín]
30 Mí Dheireadh Fómhair 2006

Trí Ghàidhlig

61 Scottish schools now teach through Gaelic. Now the efficacy of that teaching is being questioned.

In Inse Ghall atá croí na Gàidhlig, cé go bhfuil daoine ar a ndícheall ag iarraidh an teanga a shaothrú ar fud na tíre. Ach mar a dúramar ar eagráin eile, níl an Ghàidhlig faoi bhláth thiar ná thoir in Albain i ndáiríre, cé go bhféadfadh rath teacht uirthi feasta. Is díol spéise é, mar sin, alt le Seòd Caimbeul ar an *Scotsman*, agus é ag cúl síos ar thuairimí conspóideacha i dtaobh oideachas trí Ghàidhlig.

Dòmhnall Uilleam Stiùbhart atá i gceist, fear ó Leodhas atá ina scoláire agus ina scríbhneoir agus a bhfuil staid na Gaeilge i scoileanna ar fud na hAlban scrúdaithe go maith aige. Bhí sé de dhánacht ann a rá nach bhfuil ag éirí rómhaith le hoideachas trí Ghàidhlig agus gur ar éigean a bhí an teanga ar a dtoil ag deichniúr as céad dalta sna ranganna sin. Ní ar na daoine féin atá an locht, dar leis: caitheann tuismitheoirí agus múinteoirí dúthracht leis an obair. Tá baint ag dearcadh an phobail leis an scéal: ní bhaineann an Ghàidhlig leis an lá inniu, dar leo, murab ionann is an Béarla. Níl cultúr fíorchomhaimseartha aici – popcheol, rap nó rince den fhaisean is nua.

Deir Stiùbhart nach áil le daoine a admháil cé chomh dona is atá an scéal ar eagla go gcaillfidís a gcuid de mhaoiniú an stáit. Más ea, tá claonadh ag lucht gaelscolaíochta in Éirinn féin chun a bheith goilliúnach ar an dóigh seo, agus drogall orthu a admháil nach bhfuil ag éirí go seoigh leis an obair. Tá eagla orthu go dtapóidh ‘naimhde’ na teanga an deis chun an tionscnamh a threascairt. Is dócha go bhfuil na naimhde sin ann sa dá thír, cé nach mór idirdhealú a dhéanamh idir iad agus daoine nach ndéanann ach cás na teanga a scrúdú go fuarchúiseach. Ach ní fiú dada an róghoilliúnacht: is fearr na fadhbanna a aithint agus a scagadh go dána.

Is é is ábhar imní do Stiùbhart nach bhfuil lánlíofacht á baint amach ag na daltaí sna scoileanna áirithe a bhfuil rudaí á múineadh trí Ghàidhlig. B’fhéidir gur chóir dúinn gan súil a bheith againn leis an iomarca sna cúrsaí seo. Cuid mhaith de na daltaí atá ag fáil gaelscolaíochta tagann siad ó theaghlaigh Bhéarla, agus is annamh a chloisfidís aon teanga eile á labhairt ina dtimpeall lasmuigh den rang. Go fiú na bpáistí a úsáideann Gàidhlig (nó Gaeilge) sa bhaile d’fhágfadh an Béarla a rian uirthi. Mar sin féin, in Albain go háirithe, bheadh an-spreagadh le fáil ón bpobal dá dtiocfadh dearcadh nua i réim i leith na teanga – rud a tharlóidh, b’fhéidir, le himeacht aimsire. Ach níl a fhios againn cén bhail a bheidh ar an nGàidhlig faoi am sin.

Tá trácht ag comhcholuinaí an Chaimbeulaigh, Murchadh MacLeòid, ar thriail a rinneadh i meánscoil i nDún Éideann. Rinneadh rogha ceachtanna teanga a thairiscint do na páistí: roghnaigh dáréag ceacht Spáinnise, roghnaigh 18 duine díobh Iodáilis nó Gearmáinis, agus roghnaigh a bhformhór – 27 – an Ghàidhlig. Tá spéis inti; agus is mian le Bòrd na Gàidhlig eolas faoin teanga a scaipeadh i measc na ndaltaí ar fud na hAlban.

Is í Albain Nua i gCeanada an áit eile is mó a luaitear leis an nGàidhlig, agus is gearr ó bhí leas-Phríomh-Aire Alban Nua i mBéal Feirste. Tá cúram na teanga thall air agus dúirt sé go raibh sí in ísle brí de bharr an mheatha ghasta a tháinig uirthi le cúpla glúin anuas. Mar sin féin, is dóigh leis go bhfuil timpeall 2,000 cainteoir dúchais fós i gCéap Breatainn agus in Albain Nua. Ba dhóigh leat, áfach, gur beag duine den aos óg a bheadh ina measc.

Brí na h-áite

According to the coordinator of a recent survey of Co Kerry placenames, they are being lost at an astonishing rate. Thousands, however, are being recovered and recorded.

Ba dhíol spéise é an cuntas (Anne Lucey, *Irish Independent*, 3/10/06) ar chaint a thug an Dr Éamon Lankford nuair a bhí na chéad deich imleabhar de shuirbhé logainmneacha á mbronnadh ar chartlann Leabharlann Cho Chiarraí i dTrá Lí.

Ar feadh na seacht mblian seo caite bailíodh agus cuireadh ar léarscáil os cionn 60,000 logainm i gCo Chiarraí. Fuarthas na mílte tagairt eile sna téacsanna. Is é an Dr Lankford comhordnóir an tionscnaimh, agus stiúir sé bailiú den saghas seo i gCo Chorcaí freisin. Deir sé go dtugann na logainmneacha léargas ar an mbéaloideas, ar an nginealeolaíocht, ar chúrsaí creidimh, ar an ngnáthshaol agus ar aigne an tseansaol.

Níl ach cuid beag díobh taifeadta, áfach, rud a spreag suirbhé nua. Deir an Dr Lankford gur féidir le daoine na logainmneacha a bhreacadh síos de réir an fhuaimnithe áitiúil nó iad a chur ar théip.

Cailleadh isteach is amach le 200,000 logainm le blianta beaga anuas de bharr athruithe feirmeoireachta agus iascaireachta, leathnú na mbailte móra, scéimeanna tithíochta, crainn a chur, imeacht mhuintir na tuaithe agus déanamh bóithre. Dúirt an Dr Lankford gurbh éigean meath na Gaeilge agus an tseanchaidrimh idir óg agus aosta a chur san áireamh freisin.

☪ ☪ ☪ ☪ ☪ ☪

Fliuch báite

Even in Ireland some places are wetter than others. A new site is available to tell you where the next flood will come.

Thug *An Lúibín* súil ar shuíomh idirlín nua a thaispeánann na ceantair uile sna 26 Chontae atá i mbaol a mbáite de bharr tuilte: www.floodmap.ie. Oifig na nOibreacha Poiblí a chuir ar bhun é, agus is deas an cuimhneamh é – rud a chuireann i gcuimhne dúinn (más gá) cé chomh fliuch is atá Éire, agus a chuirfeadh cumha ar fheirmeoirí Astrálacha atá faoi sháil an bhráca de bharr an triomaigh is measa riamh. Tá na léarscáileanna bunaithe ar shaothar an tSuirbhé Ordanáis, agus is féidir cuid ar bith den tír a scrúdú, go fiú na mbailte fearainn. Más mian leat teach a cheannach nó a thógáil i sráid áirithe, is fiú duit cuairt a thabhairt ar an áit roimh ré tríd an suíomh.

Tá fadhb ann, mar is gnách, agus fadhb í ar tharraing an nuachtán *Lá* aird uirthi: níl de Ghaeilge ann ach sna logainmneacha Gaeltachta amháin, agus iad dátheangach; tá cuid díobh i mBéarla amháin. Dúirt Caroline Ní Dhomhnaill, Oifigeach Pleanála Teanga, Comharchumann Forbartha Ghaoth Dobhair, dúirt sí le *Lá* gur tuigeadh go dtógfadh sé am freastal ar phobal na Gaeltachta, agus seans go gcaithfí faill a thabhairt d'Oifig na nOibreacha Poiblí na léarscáileanna seo a chur ina gceart.

☪ ☪ ☪ ☪ ☪ ☪

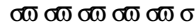
I do chuid focal féin

Out of necessity, government services in Ireland are becoming multilingual.

Déantar talamh slán de san Astráil go soláthróidh údaráis áitiúla agus údaráis stáit eolas i dteangacha an domhain. Is fiú, mar sin, cuairt a thabhairt ar an suíomh nua Éireannach www.citizensinformation.ie, suíomh ilteangach a scaipeann eolas faoi bhunchearta agus faoi sheirbhísí stáit ar nós leas sóisialach, cártaí leighis agus leas dífhostaíochta – rudaí a gcuirfeadh inimircigh an-suim iontu.

Is féidir eolas a fháil trí Fhraincis, Rómáinis agus Pholainnis, agus (rud a chuirfidh iontas ar chách) trí Ghaeilge. Tá teangacha eile le tabhairt isteach le himeacht aimsire.

Ní féidir a rá nach bhfuil an suíomh cuimsitheach: tá, mar shampla, áis aimsithe seoltaí ann a chuireann ar do chumas teacht ar os cionn 8,000 foras stáit.

Iad féin

Reflections on identity and land rights in Australia.

Tá sé ráite ag scoláire Bundúchasach gur daoine bána is mó a chruthaigh féiniúlacht na mBundúchasach atá anois ann, agus iad ag iarraidh údarás a chur lena bhféiniúlacht féin. Dúirt an scoláire céanna nach furasta do Bhundúchasaigh féin an ‘Bundúchasachas’ a shainmhíniú, cé go n-admhódh sí, is dócha, go mothaíonn bunphobal na tíre seo nach ionann iad agus an dream bán – difríocht atá le fáil ina ndearcadh i leith na tíre.

Glactar leis go bhfuil cuid mhaith d’fhéiniúlacht na mBundúchasach ag brath ar chearta talún: maireann an fód i ndiaidh na dteangacha agus na sean-nósanna. Tá neart reachtaíochta agus slua dlíodóirí i gceist sna na cúrsaí seo, agus cé go bhfuil cuid mhaith talamh stáit i seilbh na mBundúchasach anois admhaítear nach mór an chabhair cuid den argóint dlí a leanann é. Cosnaítear cearta daoine bána, ach caithfidh na Bundúchasaigh a bheith ar a ndícheall ag iarraidh a gcirt. Agus mar a dúirt ceannaire Bundúchasach le déanaí, ní de bharr cúrsaí cine atá siad ag éileamh a gcuid den talamh ar chor ar bith, ach de bharr prionsabail atá le fáil i ndlí na Breataine féin – buaine seilbhe agus úsáide.

Is follasach go bhfágann ceist an teidil dhúchasaigh daoine áirithe míshuaimhneach; b’fhearr leo saghas seilbhe príobháidí chun an treallús a spreagadh agus na bochtáin a chur ar bhealach a leasa – barúil a bhfuil blas an nualibrálachais (nó an liobrálachais stairiúil) uirthi, agus barúil atá ag an Aire féin. Tá an Rialtas ag smaoinemh ar scéim nua a thabhairt isteach ar thailte Bundúchasacha sa Limistéar Thuaidh (an *Northern Territory*), rud a ligfeadh do bhail de na pobail sin a dteach féin a thógáil. Ach ní dócha go mbeadh mórán acu in ann morgáiste a íoc, agus más seilbh chomhchoitianta atá ag dó na geirbe ag an Rialtas mar bhac ar an ‘dul chun cinn,’ bheadh orthu a mhíniú conas a d’éirigh leis na Comhairlí Talún – guth na gcomhphobal seo – socrú a dhéanamh leis na comhlachtaí mianadóireachta atá ag baint an oiread sin poll san iargúil.

I New South Wales ligeann an dlí do phobail Bhundúchasacha a gcuid talaimh a dhíol más maith leo. An chuid de atá cois farraige tá sé thar a bheith luachmhar: is mór an cathú atá ar na pobail is boichte slám dollar a bhaint as na hacraí, agus is iomaí mangaire glic atá ar bior chun an talamh a fháil. Ach is minic a ligtear an t-airgead sa dul amú, na milliúin dollar de: níl taithí ag na pobail ar é a lámhseáil ná ar é a roinnt, agus tá rógairí ina measc mar atá ag cine ar bith. Ní gá go mbeadh an scéal mar sin, ar ndóigh. Tá an banc tráchtála is mó sa tír ag cur suime sna cúrsaí seo agus é ag tairiscint cabhair airgeadais ar mhaithe le cách. B’fhearr fós é dá n-éireadh leis na daoine an talamh a choinneáil agus a chaomhnú.

Is minic a eascraíonn féiniúlacht as coimhlint: má thagann tú salach ar do namhaid ní mór duit a aithint nó a ligean ort féin nach den chineál céanna sibh. Déantar teorainn de na tréithe: dath craicinn, nósanna, trealamh, teanga – tá tábhacht leo seo mar chomharthaí, agus tá a rian sin ar an gcuidreamh corrach idir Bundúchasaigh agus an dream bán. Tháinig na chéad Eorpaigh agus iontas orthu, rud ar lean dímheas é. Anois tá spéis acu san ealaín Bhundúchasach agus tá sean-nath déanta den cheangal beo a nascann an bunphobal agus an fód dúchais le chéile. Ar a lán slíte, i ndáiríre, tá an díomá agus an rómánsachas tagtha in áit an mhaslath, cé nach bhfuil an dímheas imithe ná baol air.

Is féidir leis an bpobal bán i ngleic leis an mBundúchasachas trína shamhlú le saghas Astrálachais chomhchoitianta – an oighreacht chéanna againn uile. Ach tá an tsamhlaíocht bhán ag iarraidh a leaganacha féin den dúchas sin a chur i bhfeidhm ar an saol. Taighde staire, an tseandálaíocht, cúrsaí riaracháin agus dlí: cruthaíonn siad seo dealbh an phobail eile. Ach tá glórtha dá gcuid féin ag an bpobal sin anois, agus beidh sainmhíniú na difríochta ag brath ar an díospóireacht feasta, an dá thaobh ag iarraidh a gcuid féin den scéal a shoiléiriú agus a dheimhniú.

Níl deireadh fós le comhrac na staire ar aon chuma: scoláirí ag argóint faoin dóigh ar tháinig an dá dream salach ar a chéile. Scoláirí coimeádacha ag iarraidh uafás an scéil a mhaolú, scoláirí eile ag iarraidh an chuid is dorcha dár stair a léiriú, agus cuid eile fós á rá go gcaithfí breis taighde a dhéanamh ar an gcaidreamh casta a bhí ag an dá thaobh ar a chéile. Tá an bua ag leithéidí Henry Reynolds anois sa mhéid go nglactar leis go coitianta gur éagóir a lean teacht na nEorpach, scéal is deacair a chur in oiriúint do stair claonta spleodrach an fhoráis.

Fágaimis an focal scoir ag Inga Clendinnen, staraí Astrálach a thug an-léargas ar na hAisticigh, ag iniúchadh agus ag míniú rudaí is deacair don aois seo a thuiscint. Thug sí tamall in Townsville, baile mór i dtuaisceart brothallach ár dtíre, agus chuir an-suim sa bhealach a raibh Bundúchasaigh agus daoine bána ag déileáil lena chéile ann.

Is bocht an scéal í stair an drochchaidrimh idir gorm agus bán sa tír seo. Scéal é a chuaigh sa mhuileann ar an dá thaobh agus gan daoine bána in ann a thuiscint riamh go mb'fhéidir nárbh ionann na rudaí a bhí uathu féin agus na rudaí a bhí ó na Bundúchasaigh. Baintear suaitheadh as ár bhféinmhuinín, as ár mórtas agus as an gciall atá againn don mhúineadh nuair a fheicimid a leithéidí úd ag dul ar fán tríd an gcathair bheag ghrianmhar seo. Ach cén fáth a bhfuilimid scanraithe? Níl ann ach ár stair féin agus í ag féachaint siar thairsti orainn.¹

☾ ☾ ☾ ☾ ☾ ☾

Súil go smior

Australian device that outdoes infrared.

Sa saol seo, faoraor, caithfimid a bheith ar an airdeall, agus diúlaigh mhírúnacha ag iarraidh teacht an doras isteach le háiseanna contúirteacha ina bpóca acu, más fíor. Tá fuascailt na faidhbe faighte ag an CSIRO, príomhfhoras eolaíoch na hAstráile. Is féidir leis an teicneolaíocht nua rudaí miotail, rudaí plaisteacha agus rudaí poircealláin a aimsiú cúig mhéadar uait.

Go dtí seo bhí feidhm á baint as gathanna infradearga chuige, ach teipeann orthu dul trí dheannach, thoit, cheo agus éadaí. Baineann an áis nua feidhm as tonnta miliméadracha ar gaire iad do thonnta raidió agus ar féidir leo dul go smior.

Ní cúrsaí slándála amháin atá i gceist anseo: d'fhéadfadh an teicneolaíocht seo a úsáid i gcúrsaí leighis agus chun píolóta a threorú tríd an gceo.

Is minic ráite é go bhfuil an tír seo ag brath go rómhór ar an mianadóireacht agus nach bhfuil an aird cheart againn ar an gcumas teicneolaíochta atá againn – cumas a bhféadfadh an-rath a bheith air i saol atá ag athrú gan stad agus ag dul i gcastacht gan staonadh. Go neartaí Dia lámh sheiftiúil an CSIRO, mar sin, agus go mbronna sí féiríní eile orainn.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil cuir teachtaireacht dá réir chun: ColinG.Ryan@ato.gov.au

Colin Ryan

¹ *Agamemnon's Kiss: selected essays*, Inga Clendinnen, Text Publishing Company, 2006, lch 99

